

Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

1 Yleistä

Jäljitettävyydellä tarkoitetaan sitä, että toimija pystyy osoittamaan mistä ja milloin elintarvike on tullut sekä mihin ja milloin elintarvike on toimitettu. EU:n yleisen elintarvikeasetuksen ((EY) N:o 178/2002) ja kansallisen elintarvikelain mukaan elintarvikealan toimijan on pystyttävä riittävällä tarkkuudella yhdistämään tiedot saapuneista ja lähteneistä eristä toisiinsa. Erityislainsäädäntö antaa lisäksi tuotekohtaisia, tiukempia vaatimuksia alkuperän ilmoittamisesta, elintarvike-erän tiedoista sekä jäljitettävyydestä ja kirjanpidosta.

Elintarvikkeiden hyvä jäljitettävyyys ja yritysten toimivat jäljitettävyyjärjestelmät ovat keskeinen elintarviketurvallisuuden hallinnan osa ja elintarvikepetosten ehkäisemisen väline. Luotettava ja systemaattisesti toimiva elintarvikkeiden jäljitettävyyjärjestelmä on esimerkiksi elintarvikkeiden vientiä EU:n ulkopuolelle harjoittavalle tai vientiä suunnittelevalle yritykselle keskeinen osa elintarviketurvallisuuden hallintaa.

Tuoreen lihan, lihavalmistajien ja kalastustuotteiden jäljitettävyyttä tulee todentaa ja valvoa moneen eri säädökseen perustuen. Monisyisen ja osittain varsin tulkinnanvaraisen lainsäädännön takia jäljitettävyyden valvonta onkin haasteellinen elintarviketurvallisuuden valvonta-alue valvontaviranomaisille. Jäljitettävyyden lainsäädäntö ja sen edellyttämä jäljitettävyyden hallinta on myös monessa tapauksessa toimijalle vaikeasti hahmotettava kokonaisuus. Jäljitettävyyden valvonnan haasteita valvojalle lisää se, että jäljitettävyyden tarkastamisessa keskiössä ovat kaupalliset asiakirjat, elintarvikkeiden tunnistetiedot, mahdollinen omavalvonnan kirjanpito sekä yritysten erilaiset - yhä useammin sähköiset - tietojärjestelmät. Selvää on, että valvoja tarvitsee useimmiten toimijan panosta ja läsnäoloa tarvittavien dokumenttien koostamisessa ja tulkitsemisessa.

Vuoden 2015 maaliskuun ja marraskuun välisenä aikana toteutettiin Eviran ohjaama kansallinen jäljitettävyyden valvontaprojekti. Tarkastuskohteita olivat liha-alan laitokset ja kala-alan laitokset sekä lisäksi muutama tukku- tai vähittäiskauppa ja varasto.

Projektin ensisijaiset tavoitteet:

- Varmistaa jäljitettävyyden valvonnan yleistä toteutusta ja yhdenmukaistaa valvojien käytännön tulkintoja.
- Kehittää valvontaviranomaisten kykyä
 - tunnistaa jäljitettävyysepäkohtia
 - kykyä reagoida mahdollisiin jäljitettävyyden puutteisiin tai epäilyyn petoksellisesta toiminnasta
 - tunnistaa tilanteet, jolloin on syytä informoida muitakin viranomaisia.

Projektiin sisältyi myös:

- Toimijoiden perehdytystä ja motivointia jäljitettävyyden vaatimusten ymmärtämiseen ja toteuttamiseen
 - kaupallisten asiakirjojen hallinta ja muut dokumentoinnit
 - tieto ja osaaminen; oleellisten asioiden tekeminen ja dokumentointi.

2 Käytännön toteutus

vuosi 2014:

- Projektin esittely Elintarvikevalvonnan valtakunnallisilla koulutuspäivillä sekä alueellisilla koulutuspäivillä.

vuosi 2015:

- Projektisuunnitelman laatiminen (Evira) ja toteutussuunnittelu aluehallintovirastojen (AVI) nimeämien kontaktihenkilöiden kanssa.
- Kunnallisten valvontayksikköjen projektiin osallistumisen varmentaminen (AVIt).
- Eviran valvonnassa olevien kohteiden tarkastuksesta sopiminen.

Projektitarkastuskäynnit tehtiin vuonna 2015 maaliskuun ja marraskuun välisenä aikana. Tarkastuskäynnit jakautuivat tasaisesti ympäri maata, jokaisen aluehallintoviraston alueelle. Tarkastettavat kohteet pyrittiin valitsemaan sillä perusteella, että yrityksen toiminta on joko valtakunnallisesti tai alueellisesti merkittävää. Liha-alan laitoksia tarkastettiin yhteensä 30. Tarkastetuista liha-alan laitoksista 25 oli kunnallisessa valvonnassa, neljä oli Eviran valvomia ja yksi aluehallintoviraston valvoma. Kala-alan laitoksia, jotka kaikki ovat kunnallisessa valvonnassa, tarkastettiin 22. Muita tarkastettuja kohteita oli 15. (Taulukko 1.)

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

Taulukko 1. Tarkastuskäyntien jakauma.

liha-alan laitoksia	kala-alan laitoksia	muut (tukku- ja vähittäiskauppa, varastot, erikoisliikkeet)	yht. kpl
30	22	15	67

Valtaosassa tarkastuskäynneistä tarkastettiin vähintään kahden elintarvikkeen tai elintarvikeryhmän jäljitettävyys tai vaihtoehtoisesti niin, että toinen edellä mainituista vaihdettiin esim. kattavaan jäljitettävyysdokumenttien kokonaishallinnan tarkastamiseen. Tarkastuksessa painotettiin kokonaisuutta eli tässä tapauksessa ohjauksellista vaikuttavuutta ja tarkastajan vakuuttumista jäljitettävyysvaatimusten toteutumisesta.

Tarkastuksen kohteeksi valitun toimipisteen edustajalle ilmoitettiin tarkastuksesta ennen tarkastuskäyntiä. Hänelle kerrottiin että kyseessä on projektitarkastus. Toimijan kanssa sovittiin sopiva ajankohta, jotta myös toimijan edustajalla oli mahdollisuus suunnitella työpäivänsä niin, että hän pystyy olemaan tarvittavan ajan läsnä. Tarkastuskäynnit suunniteltiin ja toteutettiin niin, että neuvovalle ja perehdyttävälle keskustelulle (tarpeen ja tilanteen mukaan) varattiin reilusti aikaa. Koska projektilla oli tarkastuksen lisäksi vahva ohjaava ja neuvova painopiste, oli tärkeää, että tarkastuskäynneille osallistui toimijan "oman valvojan" lisäksi AVIn ja/tai Eviran edustaja. Lisäksi varmistettiin, että toimijalta oli paikalla edustaja, joka pystyi kertomaan toimijan asioista ja ottamaan tietoa vastaan sekä myös välittämään sitä edelleen. AVIn edustajat osallistuivatkin alueensa tarkastuskäynteihin kiitettävästi. Eviran edustaja ("projektipäällikkö") osallistui 39:ään tarkastukseen ohjaavassa ja neuvovassa roolissa.

Jokaisen tarkastetun elintarvikkeen tai asiakokonaisuuden osalta annettiin jäljitettävyysarvosana asteikolla A-B-C-D. Arviosta vastasi toimipaikan valvoja. Lisäksi annettiin jäljitettävyyden kokonaisarvosana, myös asteikolla A-B-C-D.

Tarkastuslomake sisälsi huomattavan paljon sanallisia arviointikohtia sekä kysymyksiä. Näiden tarkoituksena oli saada ajankohtaista ja täsmäytettyä tietoa jäljitettävyyden valvonnan kehittämiseksi. Toinen tavoite oli saada tietoa ohjeistuksien ja koulutuksien (sekä valvojille että toimijoille) sisällön suuntaamiseksi entistä tehokkaammalla tavalla.

3 Tulokset ja tulosten tarkastelu

3.1 Jäljitettävyyden arvioinnin tulokset

Jäljitettävyyden valvontaprojektin tarkastustulos annettiin arvosanojen A, B, C tai D, jotta projektitarkastuksen arvosana ei sekoittuisi Oiva-arvosanaan. Valtaosa tarkastetuista kohteista sai arvosanan A (toiminta on vaatimusten mukaista) tai B (pieniä epäkohtia). Kokonaisarvosanan C (määräajassa korjattavia epäkohtia) sai 13 % tarkastetuista liha-alan laitoksista ja 14 % kala-alan laitoksista. Muut projektissa tarkastetut kohteet (15 kpl) saivat arvosanaksi A tai B. (Taulukko 2.)

Taulukko 2. Jäljitettävyysprojektissa tehdyt tarkastukset laitoksiin. Annettujen kohdekohtaisten kokonaisarvosanojen jakauma, %.

Arvosana	Liha-alan laitoksista, %	Kala-alan laitoksista, %
<i>A toiminta on vaatimusten mukaista</i>	47	41
<i>B pieniä epäkohtia</i>	40	45
<i>C määräajassa korjattavia epäkohtia</i>	13	14
<i>D välittömästi korjattavia epäkohtia</i>	0	0

Projektitarkastuksien tulokset olivat rohkaisevalla tasolla. Myös projektitarkastuksien arvosanat ja tähän mennessä vastaavatyyppeihin kohteisiin tehtyjen Oiva-jäljitettävyystarkastuksien arvosanat ovat %-jakaumaltaan linjassa keskenään.

Tyypillisimmät B-arvosanaan johtaneet pienet epäkohdat, liha-ala:

- Vastaanotetun raaka-aineen lähetysasiakirjoissa oli puutteita eikä toimija ole huomauttanut (eli edellyttänyt korjaamaan) raaka-aineen toimittajaa/toimittajia asiasta.
- Joistain laitoksesta lähetettävien lihojen läheteistä puuttui erän tai lähetyksen (tapauksen mukaan) yksilöivä viite ja/tai lähetyspäiväys.
- Laitoksesta lähetettävien tuotteiden kirjanpito & kaupalliset asiakirjat olivat hieman tulkinnanvaraisia.
- Tuotteet yksilöivät nimikkeet ("tuoterivit") olivat liian tulkinnanvaraisia tai puuttuivat satunnaisesti.
- Tuoreena toimitettavan lihan alkuperämaatiedon hallinnassa oli kehitettävää.

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

- Naudanlihan pakollinen merkintäjärjestelmä: käytännön toiminta A tai B (kohteesta riippuen), omavalvontasuunnitelmaa sen osalta tuli päivittää.
- Omaa tuotantoa varten tehtävän raaka-aineen pakastuksen ja/tai viipalointi-/suikalointiylijäämien takaisinkierrätyksen jäljitettävyydessä oli epäkohtia.
- Reseptinhallinnassa pieniä epäkohtia.
- Tuotannon välituotteiden (varastointi) tai rahtivalmistuksen tuotteiden nimeämisen tarkkuudessa ja tunnistamisessa (varastointi, pakkaaminen) oli satunnaisia epäkohtia.
- Elintarvikkeen lähettäminen saman toimijan tai saman konsernin laitoksesta toiseen: asiakirjoissa ja/tai tuotemerkinnoissa satunnaisia epäkohtia.

Tyypillisimmät B-arvosanaan johtaneet pienet epäkohdat, kala-ala:

- Vastaanotetun raaka-aineen lähetysasiakirjoissa oli epäkohtia eikä toimija ollut huomauttanut (eli edellyttänyt korjaamaan) raaka-aineen toimittajaa/toimittajia asiasta.
- Vastaanotetun raaka-aineen lähete ei aina ollut käytettävissä lähetystä vastaanotettaessa vaan toimija ilmoitti sen "tulevan jälkikäteen".
- Toimija ei tiennyt, missä vastaanotetun raaka-aineen lähete (useampi) oli (yleensä löytyi myöhemmin toimijan omasta autosta tai muualta toimitiloista jälkikäteen).
- Satunnaisia puutteita toimijan omissa lähetettyjen tuotteiden/raaka-aineiden kaupallisissa asiakirjoissa.
- Etiketöintivirheitä jäljitettävyyteen vaikuttavien tietojen osalta.
- "Rahtityö": jäljitettävyyden dokumentoinnissa satunnaisia puutteita. (Tyypillisesti raaka-aineet vs lopputuote, nimikkeet ja kg:t liian tulkinnanvaraista.)
- Elintarvikkeen lähettäminen saman toimijan tai saman konsernin laitoksesta toiseen: asiakirjoissa ja/tai tuotemerkinnoissa satunnaisia epäkohtia.

Arvosanaan B johtaneet pienet epäkohdat eivät kokonaisuutena yllättäneet. Tulos kertoo siitä, että hallittavia asioita on paljon, ja niiden osaaminen ja hallinta vaativat myös panostusta.

C-arvosanoihin (määräajassa korjattavia epäkohtia) johtaneista havainnoista annetut kuvaukset. Liha-ala:

- "Rahtityö": jäljitettävyyden dokumentoinnissa määräajassa korjattavia epäkohtia. (Tyypillisesti raaka-aineet vs lopputuote, nimikkeet ja kg:t).
- Jäljitettävyytiedoissa määräajassa korjattavia epäkohtia - useamman toimituksen keskeisiä asiakirjoja ja/tai omavalvontamerkintöjä puuttui.
- Naudanlihan pakollinen merkintäjärjestelmä: alkuperämaa-, teurastettu-, leikattu- ja eränumerotiedot eivät välittyneet kuluttajalle myytävään tuotteeseen (tuore naudanliha).
- Naudanlihan pakollisen merkintäjärjestelmän kuvaus puuttui omavalvontasuunnitelmasta kokonaan tai oli merkittävästi puutteellinen.
- Omaa tuotantoa varten tehtävän raaka-aineen pakastuksen ja/tai viipalointi-/suikalointiylijäämien takaisinkierrätyksen jäljitettävyydessä määräajassa korjattavia epäkohtia.
- Määräajassa korjattavia epäkohtia kaupallisten asiakirjojen säilytyksessä.
- Pakatun tuotteen yhdistämisessä sen valmistuspäivään eli valmistuserään määräajassa korjattavia epäkohtia.
- Lihan alkuperämaatiedon hallinnassa ja käytössä määräajassa korjattavia epäkohtia.

Kala-ala:

- Tunnistusmerkin tiedot puuttuivat toimijan omista kaupallisista asiakirjoista (hyväksyty huoneisto).
- Toimijan omissa kaupallisissa asiakirjoissa määräajassa korjattavia epäkohtia.
- Toimitettavien elintarvikkeiden yhteyteen ei ollut liitetty kaupallista asiakirjaa.
- Eläinperäisiä elintarvikkeita toimitettaessa lähetyslistoihin ei ollut merkitty tarkkaa kuvausta elintarvikkeesta ja/tai elintarvikkeiden määriä.

Pienille ja keskisuurille yrityksille asiakirjojen sisältötieto vaikuttaa olevan rikkonaisin jäljitettävyyteen sisältyvä asia hallittavaksi. "Rikkonaisella" tarkoitetaan tässä sitä, että kategorisia puutteita ei juuri ollut, mutta asiakirjahallinta kaipaa lisää systemaattisuutta ja ymmärrystä siitä, että määritellyt eläinperäisten elintarvikkeiden lähetyksiä koskevat tiedot tulee aina - ja kokonaisuudessaan - saattaa sen elintarvikealan toimijan käyttöön, jolle elintarvike toimitetaan. Tähän pystytään vaikuttamaan täsmäohjeistuksella (käytännön esimerkkejä yms.) ja koulutuksella. Kaksi muuta kokonaisuutta ja toiminnan muotoa, jossa oli laajalti jäljitettävyyden hallintaan liittyviä puutteita olivat ns. rahtityö ja tuotteen jonkin valmistusvaiheen teettäminen toisessa toimipaikassa. Kaupan omien merkkien sopimusvalmistus on eri asia, ja siihen liittyvä toiminta olikin aina jäljitettävyyden osalta kunnossa.

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

Naudanlihan pakollisen merkintäjärjestelmän vaatimukset, jotka ovat hyvin yksityiskohtaiset, mutta myös selkeästi ja tarkasti määritellyt, eivät selvästikään olleet asiakokonaisuutena aivan kaikilla toimijoilla säädösten edellyttämässä kunnossa. Yleisin tässä asiassa havaittu puute oli merkintäjärjestelmän kuvaus omavalvontasuunnitelmassa.

Projektitarkastuksissa tarkastettiin monien erilaisten elintarvikkeiden jäljitettävyys. Lisäksi tarkastettiin jäljitettävyyden hallintaan (esim. mitä tietoa sähköiseen ohjausjärjestelmään syötetään ja mitä tietoa se pystyy yhdistelemään jäljitettävyystiedoksi) ja dokumentointiin (esim. mitä asioita dokumentoidaan ja miksi) liittyviä asioita. Tarkoituksena oli kerätä tieto, mitä on tarkastettu ja kuinka paljon, joten tarkastettu elintarvike tai asia kirjattiin projektitarkastuslomakkeeseen (Liite 1.). Näillä tiedoilla pystyttiin vakuuttamaan (Evira), että tarkastukset kohdistettiin tarkoituksenmukaisiin asioihin.

3.2 Jäljitettävyystiedon saatavuus

Jäljitettävyystietoja tarvitaan esimerkiksi mahdollisen elintarvikkeen takaisinvetotilanteen takia. Elintarvikealan yritysten välillä jäljitettävyystietoja tarvitaan ja käytetään esimerkiksi yhteistyökumppanin taikka sopimusvalmistusasiakkaan niitä jonkin elintarvike-erän osalta pyytäessä. Toimijan on sitä helpompaa, varmempaa ja nopeampaa kerätä ja koostaa tarvittavat tiedot sekä toimittaa ne valvojalle taikka yhteistyökumppanille, mitä tarkoituksenmukaisemmin ja systemaattisemmin tieto (dokumentit) on koostettu ja säilytetty. Selkeä ja systemaattinen tapa säilyttää tarvittava tieto helpottaa myös jäljitettävyystarkastuksen tekemistä ja auttaa valvojaa sekä toimijaa keskittymään olennaiseen. Jäljitettävyystiedon saatavuus on kyky toimittaa täsmällistä tietoa riittävän nopeasti. Lainsäädäntö ei kuitenkaan määrittele säilytystapaa tai tarkkaa vaatimusta toimitusajalle.

Olivatko koostamis- ja säilytystavat siis tarkoituksenmukaisia suhteutettuna mahdolliseen tiedonsaannin tarpeeseen, asian vakavuuteen ja aikaan, jona tiedon tulisi olla käytettävissä? Erittäin myönteinen tulos toimijoiden kannalta ja mahdollisten takaisinvetotapausten kannalta oli, että valtaosassa tarkastettuja elintarvike-eriä toimija tiesi heti, mistä ja miten jäljitettävyystiedot koostetaan ja haetaan. Tässä kohtaa ei oteta kuitenkaan kantaa siihen, sisälsikö toimijan kokoama tieto aivan kaiken, mitä jäljitettävyyssäädökset edellyttävät. Esimerkiksi satunnainen merkintäpuute ei kuitenkaan mahdollisessa takaisinvetotilanteessa estäisi takaisinvedon rajaamista ja suorittamista.

Taulukossa 3 on esitetty suuntaa-antavasti aika, kuinka kauan kesti, että toimijan edustaja oli kerännyt kaiken kyseisen elintarvike-erän jäljitettävyyden tarkastamiseen toimitettavissa olevan tiedon. Vain alle joka kymmenennessä elintarvike-erän tarkastuksessa toimija ei pystynyt keräämään ja antamaan kaikkea hänellä toimitettavissa olevaa tietoa tarkastuksen aikana. Huomattavaa on, että lainsäädäntö antaa mahdollisuuden toimittaa tieto myös jälkikäteen, joten nämäkään toimijat eivät toimineet säädöstenvastaisesti. Säädöstenvastaista on se, että kaikkea tarvittavaa tietoa ei pystytä toimittamaan (käsitelty kohdassa 4.1). Kohdan 4.2 jäljitettävyystiedon saatavuuden kokonaistulosta voidaan pitää erittäin hyvänä.

Taulukko 3. Elintarvike-erän jäljitettävyyden tarkastamiseen toimitettavissa olevan tiedon toimittamiseen tarvittu aika.

Aika	Kpl tarkastettu elintarvike/elintarvike-erä	%:a kaikista tarkastetuista elintarvikkeista/elintarvike-eristä	
välittömästi	49		Isoilla toimijoilla oli suuria eroja riippuen järjestelmästä. 5 min – "yli puoli tuntia", jos kaikki tieto ei ollut yhdessä järjestelmässä.
10–15 min.	23		
15–30 min.	11		
30–45 min.	6		
1 tunti	3		
1,5 tuntia	1		
osa asiakirjoista toimitettiin erikseen myöhemmin	7	7 %	
kaikki asiakirjat toimitettiin myöhemmin	2	2 %	
toimija ei pystynyt toimittamaan tietoja	1	<1 %	

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

Olemassa oleva jäljitettävyystieto oli siis hyvin saatavilla. Erittäin hyvä asia oli, että toimipaikalla oli aina vähintäänkin kunnossa oleva perusta, jolle oli hyvä rakentaa pienellä ohjeistuksella parempi toimintatapa. Suurimmat toimijat olivat valtaosin miettineet ja kehittäneet järjestelmänsä linjakkaiksi ja varmoiksi - tosin joissakin tapauksissa inhimillisen virheen mahdollisuus oli olemassa, jos tuplavarmistusta ei ollut.

Mitä sekaisempi ja määrittelemättömämpi asiakirjojen ja mahdollisten omavalvontamerkintöjen koostamis- ja arkistointitapa, sitä varmemmin jäljitettävyystietoa satunnaisesti puuttuu. Määritelty ja systemaattinen tapa toimia varmistaa jäljitettävyystiedon saatavuuden. Tarkastuksella kirjattiin subjektiivisena arviona, miten toimipisteen tapa säilyttää jäljitettävyystieto toteutuu (Taulukko 4.).

Taulukko 4. Jäljitettävyystiedon säilyttäminen.

Jäljitettävyyden dokumentit	Liha-alan laitoksista, %	Kala-alan laitoksista, %
Järjestelmällisesti saatavilla	73	64
Ei järjestelmällistä tapaa säilyttää, mutta toimija tiesi heti, mistä mihinkin tietoon liittyvät dokumentit "yleensä löytyvät"	17	27
Säilyttämisen tapa puutteellinen	10	9

Isolla toimijalla ei välttämättä ole kaikki tieto yhdessä fyysisessä paikassa (sähköisenä ja/tai paperilla) tai saatavilla yhdellä hakumenetelmällä tietokannasta. Siitä huolimatta tieto voi käytännössä olla "järjestelmällisesti saatavilla" ja näin lähes aina olikin.

Jäljitettävyystiedon saatavuus ja sen dokumentointi-, tallennus- ja säilytystapojen selvittäminen auttaa osaltaan ymmärtämään, mitkä asiat ovat toimijoille haasteellisia ja mitkä eivät. Tämän 4.2 -kohdan tiedon perusteella tiedetään jäljitettävyydenvälvontaa suunnatessa ja kehitettäessä, että toimijat pystyvät säilyttämään ja toimittamaan hallussaan olevat jäljitettävyystiedot hyvin. Mahdolliset jäljitettävyysongelmat ja kehittämisen painopiste on siinä, että toimijalla olisi kaikki edellytetyt tiedot ja dokumentit, ja nimenomaan siinä muodossa (esim. eläinperäisten elintarvikkeiden lähetyksiä koskevat tiedot kaupallisessa asiakirjassa) kuin säädökset edellyttävät.

3.3 Jäljitettävyyjärjestelmät ja havaitut hyvät käytännöt

Selvää on, että suuri, monia eri valmistusosastoja käsittävä toimipiste tarvitsee erilaisen järjestelmän jäljitettävyystiedon hallintaan kuin pieni toimija. Pääasia on, että tarvittava tieto pystytään toimittamaan.

Projektitarkastuskäynneillä selvitettiin ja kirjattiin, minkälainen jäljitettävyyjärjestelmä toimipisteessä on. Pääsääntöisesti yritysten keskeisimpänä jäljitettävyystiedon hallintavälineenä toimii vastaanotetun elintarvike-erän lähetyluettelo, joka on yhdistettävissä erilaisiin käytännöihin, yrityksen toimintatavoista riippuen, yrityksen valmistamien tuotteiden erätunnisteisiin. Yleisin erätunnisteen muoto on tuotteen pakkauspäivämäärä. Em. tiedot voidaan säilyttää ja yhdistää joko sähköisesti tai paperilla.

Varsinaista sisäisen jäljitettävyyden veloitetta ei elintarvikesäädöksissä ole, lukuun ottamatta naudanlihan pakollinen merkintäjärjestelmää. Tarkkuus, jolla vastaanotetun elintarvike-erän lähetyluettelo tai vastaava dokumentti on yhdistettävissä valmistetun tuotteen erätunnisteeseen, vaihteli paljon toimijoittain. Pienissä yrityksissä riittävä tarkkuus muodostui jo pelkästään sen takia, että valmistusmäärät ja dokumentoinnit viikkotasolla olivat pieniä. Sen erityisempään järjestelmään ei siis ollut tarvettakaan. Suuret toimijat käyttivät erilaisia, omiin tarpeisiinsa ja toimintoihinsa luotuja ja suhteutettuja sähköisiä tilaus- ja myyntijärjestelmiä. Lisäksi näihin sisältyi tai liittyi useimmiten sisäisen jäljitettävyyden järjestelmä, jota tukemassa oli useimmissa tapauksissa ulkopuolisen tahon myöntämä laatusertifikaatti. Edellä mainittujen väliin jäi ryhmä toimijoita, joiden jäljitettävyyjärjestelmä säilytti ja tuotti jäljitettävyystietoa, joka täytti kyllä useimmissa tapauksissa lainsäädännön vaatimukset ainakin arvosanan B arvoisesti. Suositeltavaa olisi kuitenkin, että kyseiset toimijat sisällyttäisivät omavalvontajärjestelmänsä esimerkiksi päiväkohtaisen (osastokohtaisen) valmistuskirjanpidon käytössä olleine raaka-aine-erineen. Jo pelkästään tällä toimenpiteellä toimija nostaisi jäljitettävyyden hallintansa huomattavasti yksityiskohtaisemmalle tasolle.

Isoilla yrityksillä valtaosa jäljitettävyy- ja tuotetiedoista kulki ja säilytettiin siis sähköisessä järjestelmässä. Tämä edellytti vastaavasti, että raaka-aineen vastaanottamisesta saakka raaka-aine-erä kirjattiin järjestelmään vastaanotetuksi ja merkittiin niin, että se oli myös tarvittaessa jatkossa luettavissa (prosessiseuranta) sähköiseen järjestelmään. Viivakoodien, numerosarjojen tms. lisäksi yrityksillä oli erilaisia nerokkaan yksinkertaisen toiminnallisia

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

tapoja merkitä raaka-aine visuaalisesti niin, että tuotannon työntekijät pystyivät tunnistamaan sen määriteltyjen ehtojen mukaisesti myös ilman sähköistä lukulaitetta.

Tyypillistä isoille toimipisteille oli myös, että jokin sisäisen jäljitettävyystiedon palanen oli osastokohtaisesti paperilla. Tällöin koko jäljitettävyystiedon kerääminen elintarvike-erästä yhteen paikkaan kesti jonkin aikaa. Tämä on täysin hyväksyttävää ja kaikissa näin toimivissa yrityksissä tiedonhaku toimi tarkoituksenmukaisesti sekä järjestelmällisesti.

Isot toimijat vaikuttavat kuitenkin siirtyvän enenevästi sähköiseen tiedonhallintaan. Pienille toimijoille ei varmastikaan ole taloudellisesti kannattavaa investoida sähköiseen jäljitettävyyjärjestelmään - yksinkertainen muutama mappi (saapuvat vs lähtevät vs elintarvike-erän merkinnät) arkistoitava paperidokumentaatio on täysin riittävä hallintatapa, kunhan dokumenteissa on edellytetyt tiedot ja elintarvikkeissa riittävät merkinnät. Mahdollinen Excel-kirjanpito ja mahdollinen sähköinen laskutusjärjestelmä osaltaan tukivat jäljitettävyyden hallintaa.

Käytäntöihin liittyvät eniten neuvot/ohjeistetut asiat olivat:

- Mieti ja tee itsellesi selväksi, mikä on toiminnassasi "erä". Kannattaisiko jäljitettävyyttä tarkentaa esim. viikkotasolta päivätasolle. Mieti mahdollinen takaisinvento eri syistä ja siitä itsellesi koituvien mahdollisten toimenpiteiden laajuus.
- Pakkasvaraston oveen kirjanpito, mitä pakastettu (nimikkeet) ja koska pakastettu ja koska kyseisestä erästä on otettu elintarviketta sulamaan.
- Määrittele itsellesi ja tilaukseen (tarvittaessa) tilaamasi lihan tai kalan alkuperämaa vs reseptiikka. Dokumentoi. Varmista, että vastaanottamasi lihan tai kalan alkuperämaa on ilmoitettu asiakirjoissa (ja pakkausmerkinnöissä) ja että se vastaa sitä, mitä olet tilannut.
- Tarkenna omavalvontasuunnitelmaasi kokonaisuus jäljitettävyyden ja mieti mitä kaikkea siihen hallintatoimenpiteinä liittyy vastaanottokirjauksesta lähtien.
- Tiedoksi ei riitä pelkkä "minä itse tiedän että tuo on raaka-ainetta xx päivältä yy". Mikä olisi systemaattinen, informatiivinen ja sinun toimintaasi soveltuva tapa merkitä pakkaamaton raaka-aine.
- Jäljitettävyyteen liittyvän kirjanpidon toteuttaminen ei tule olla kulloisenkin työntekijän osaamisesta, viitseliäisyydestä tai paikallaolosta (lomat) kiinni. Mieti, ohjeista ja vastuuta varamiesjärjestelmä.

Tarkastuksilla havaittuja toiminnallisesti erityisen hyviä käytäntöjä olivat:

Tilaus

- Sähköiseen kalenteriin tai Exceliin merkittiin kyseisenä päivänä tilatut/vastaanotetut raaka-aineet.

Vastaanotto:

- Vastaanottotarkastusten yhteydessä luotiin vastaanotetulle raaka-ainerälle eränumero ja se sekä kaupallisen asiakirjan tunnus tallennettiin Exceliin aina omalle rivilleen.
- Vastaanotetun raaka-aine-erän kaupalliseen asiakirjaan oli erää vastaanotettaessa liimattu erän pakkausetiketti. Näin pakkaustiedot ja kaupallinen asiakirja olivat heti yhdistettävissä.
- Vastaanotossa erillinen lomake, johon kirjattiin laitokseen vastaanotetut lihaerät toimittajien mukaan päivämäärittäin.
- Saapumiserän alkuperä- ja erätiedot oli kirjattu erilliseen vastaanottokirjanpitoon.
- Jokaiselle vastaanotettavalle lihaerälle annettiin erillinen eräkoodi ja lavalappu (tai astialappu).

Varastointi:

- Raaka-ainevarastossa oli jokaiselle raaka-ainemikkeelle omat nimetyt lavapaikkansa.
- Raaka-ainevarastossa oli omat ovensa varastoon siirtoa varten ja varastosta pois siirtoa varten -> elintarvikeerien käyttöönotto aikajärjestyksessä toimi ilman työntekijän erillistä panostusta asiaan.

Välivarastointi:

- Kypsästä pakattavasta tuotteesta jäävät takaisin kierrätettävät ylijäämät pakattiin vakuumiin päivittäin sekä merkittiin tuotteen nimellä ja valmistuspäivämäärällä. Ne tuotenimikkeet, joiden massoihin kierrätettäviä oli mahdollista käyttää, oli erikseen määritelty (allergeenit). Jäljitettävyystiedot kirjattiin omavalvontakirjanpitoon.

Tuotanto:

- Jokaisella osastolla oli oma tuotantopäiväkirja. Kyseinen käytäntö on erityisen hyödyllinen silloin, kun yhdestä valmistetusta massanimikkeestä (reseptistä) valmistetaan (kypsenetään/paloitellaan/viipaloidaan/suikaloidaan/pakataan) erinäisiä kaupallisia tuotenimikkeitä. Osaston esimies kuittasi päivittäin tarkastaneensa ja hyväksyneensä päiväkirjan.
- Ulkomaiselle ja suomalaiselle raaka-aineelle oli eriväriset tunnustelaput varastoinnissa ja koko tuotannon läpi.
- Kypsennysvaunuun liitettiin kuumuutta kestävä lappu, johon oli merkitty eräkohtaiset sisäisen jäljitettävyyden tiedot.

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

Lähtämö:

- Lähtelylistan toimijalle jäävään osaan liimattiin toimituseräkohtaiset tuote-etiketit.

Tämän kohdan tietojen perusteella ymmärretään paremmin, mitkä asiat ovat toimijoille haasteellisia ja mitkä ovat vahvoja alueita. Tästä on hyötyä jäljitettävyyden valvontaa suunnatessa ja kehitettäessä. Elintarvikkeiden lainsäädännön mukainen, hyvä ja luotettava jäljitettävyys on koko toimialan etu, sekä myös toimialan ja koko suomalaisen elintarvikealan luotettavuutta ja viennin kilpailukykyä edistävä tekijä. Siksi olisi myös suositeltavaa, että toimijat itse esimerkiksi auditointeja tehdessään välittäisivät omia hyväksi havaitsemiaan jäljitettävyydenkäytäntöjä toisilleen.

3.4 Kolmannen osapuolen sertifioimat tuoteturvallisuusjärjestelmät ja jäljitettävyys- ja takaisinvetoharjoitukset

Projektitarkastuslomakkeeseen kirjattiin myös, onko toimijan kyseisellä laitoksella käytössään kolmannen osapuolen sertifioima tuoteturvallisuusjärjestelmä (laatujärjestelmä) (Taulukko 5). Valvojien on hyvä tiedostaa mahdollinen kaupallisen tahon sertifioiman laatujärjestelmän olemassaolo, koska lähtökohtaisesti tällainen sertifioitu laatujärjestelmä tarkoittaa, että toimija on miettinyt omista lähtökohdistaan tarkoituksenmukaisten jäljitettävyys- ja dokumentointikäytäntöjen käyttöönoton ja ylläpidon. Sertifioitu tuoteturvallisuusjärjestelmä sisältää myös sisäisen jäljitettävyyden järjestelmän vaatimuksen, joten tältä osin kyseiset toimijat lähtökohtaisesti ylittävät lainsäädännön vaatimukset - lukuun ottamatta naudanlihan pakollisen merkintäjärjestelmän vaatimuksia ja EU:n yhteisen kalastuspolitiikan vaatimuksia. Sertifioitu tuoteturvallisuusjärjestelmä sisältää myös vaatimuksen säännöllisistä takaisinvetoharjoituksista, joiden tulos tulee dokumentoida. Toimivat vakiintuneet käytännöt ja sisäinen jäljitettävyys tarkoittavat sitä, että valvoja pääsee jäljitettävyyden tarkastuksessa todennäköisesti nopeammin ja suunnatun keskittymään olennaiseen ja seuraamaan elintarvike-erän tietojen pohjalta vaikkapa erän fyysistä virtaa aina vastaanotosta lähtämöön tai toisinpäin tai vaikka keskeltä tuotantoprosessia. Näin ollen jäljitettävyyden tarkastuksen vaikuttavuus paranee. Lisäksi valvojalle avautuu konkreettinen mahdollisuus tehdä myös kg-tasetarkastus (ei ole lainsäädännön vaatimus), toisin sanoen, täsmäävätkö "input-output".

Taulukko 5. Projektitarkastukset, 67 kpl. Tarkastetulla toimipisteellä käytössä kolmannen osapuolen sertifioima tuoteturvallisuusjärjestelmä, %:ssa tarkastetuista kohteista. Jäljitettävyys- ja takaisinvetoharjoituksia tehty %:ssa tarkastetuista kohteista.

Onko toimijan kyseisellä laitoksella käytössään kolmannen osapuolen sertifioima tuoteturvallisuusjärjestelmä (laatujärjestelmä)	liha-alan laitoksista, %	kala-alan laitoksista, %
on	33	18
ei	67	82
Toimija on tehnyt jäljitettävyys- ja takaisinvetoharjoituksia*	33	27*

* Kaksi toimijaa oli tehnyt takaisinvetoharjoituksia, vaikka toimijalla ei ole sertifioitua tuoteturvallisuusjärjestelmää.

Kolmannen osapuolen sertifioima tuoteturvallisuusjärjestelmä ei korvaa viranomaisen tekemien jäljitettävyyden tarkastusten tarvetta, mutta niiden käyttö otetaan mahdollisesti tulevaisuudessa entistä enemmän huomioon elintarvikeviranomaisten suorittamaa valvontaa kehitettäessä.

3.5 EU:n yhteisen kalastuspolitiikan edellyttämät erätieto- ja jäljitettävyysvaatimukset

EU:n yhteisen kalastuspolitiikan (YKP) vaatimukset koskevat koko elintarvikeketjua alkutuotannosta vähittäiskauppaan ja eroavat varsin paljon elintarvikelainsäädännön jäljitettävyysvaatimuksista. YKP vaatiikin tältä osin perehtymistä sekä valvojilta että kalastustuotteita käsitteleviltä yrityksiltä. Projektitarkastusten perusteella voidaan todeta, että pelkkä aikaisemmin toimitettu kirjallinen ohjeistus ei selvästikään ole riittänyt. Jäljitettävyyden valvontaprojekti toimi siten ajankohtaisena ja toimivana tiedottamisen ja perehdyttämisen välineenä YKP:n edellyttämistä erätieto- ja jäljitettävyysvaatimuksista. Kalastuspolitiikan edellyttämien toimien ja niiden valvonnan tarkoitus on varmistaa, että EU-vesialueilla merestä pyydytetyt ja meressä viljellyt kalat ovat laillisesti ja kestävästi pyydytetyt ja tuotettuja. Kyseessä on siis elintarvikevalvojien suorittaman valvonnan osalta laillisuusvalvonnasta. "Yksi askel taakse" -seuraaminen ja sisäinen jäljitettävyys eivät pelkästään riitä. Alkuperäinen kalastuserätieto tulee olla saatavilla ja esitettävissä ketjun joka vaiheessa. Siten ketjun yhden lenkin peittäminen katkaisee edellytetyn erä- ja jäljitettävyyden tiedon siirtymisen ketjussa eteenpäin.

Tätä kohtaa ei tarkastettu nimenomaisesti jäljitettävyyden tarkastuksena, koska jokaisessa tarkastuskohteessa todettiin, että asia oli yrityksille vielä vieras eikä edellytetyt tiedot ole. YKP oli asiana vieras edelleen myös valtaosalle

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

valvojista. Eviran edustaja kävi läpi keskeiset YKP-vaatimukset valvojalle ja toimijan edustajille, niiden perusteet sekä mistä on mahdollista saada jatkossa lisätietoa ja ohjeistusta. Projektin aikana ja sen jälkeen Evira ja MMM:n elinkeinokalatalousyksikkö ovat hyödyntäneet projektista kertynyttä tietoa valvonnan, yritysten ja sidosryhmien ohjeistuksessa.

4 Pohdinta

Kohdekohtaisten tarkastustulosten (A, B, C, D) perusteella jäljitettävyyden hallinta on suurimmalla osalla yrityksistä hyvällä tasolla. Projektitulokset ja kertyneet Oiva-arviointitulokset ovat hyvin linjassa, mikä kertoo, että valvojat valvovat keskimäärin osaavasti. Kysymys on enemmän siitä, valvotaanko oikeita asioita ja riittävän perusteellisesti. Projektin aikana ilmeni, että valvojakohtaisia eroja oli. Valvojien koulutusta ja motivoimista on syytä jatkaa ja osaamista syventää. Lisäksi jatkossa tulisi jäljitettävyyden valvonnan koulutusta suunnata painopisteeltään enemmän mahdollisten petosten tai lievempien vilppien havaitsemiseen.

Erilaisia tästä projektista kertyneitä esimerkitapauksia voidaan hyödyntää tyypillisiä suomalaisia jäljitettävyyden puutteita konkreettisesti avaavina esimerkkeinä, mutta lisäksi on syytä sisällyttää koulutuksiin Euroopassa todettuja petostapauksia ja niiden analysointia.

Valvojat kysyivät paljon sidosryhmien roolista elintarvikealalla. Mahdollisuutta lisätä ja hyödyntää sidosryhmiä koulutuksissa ja koulutusten järjestämisessä tulisikin mahdollisuuksien mukaan selvittää.

Monet valvojat ehdottivat, että jäljitettävyydenvälvontaa olisi hyvä kehittää niin, että alettaisiin tarkastamaan samalla kertaa elintarvike-erän koko toimitusketju. Ehdotus ja näkemys on erittäin kannatettava ja ilman muuta osa jäljitettävyyden valvonnan ja petoksellisen toiminnan tunnistamisen tulevaisuutta.

Tulosten ja palautteen perusteella saatiin tietoa, jonka avulla jäljitettävyydenvälvontaa pystytään ohjeistamaan entistä seikkaperäisemmin ja kohdennetummin. Myös erilaisia käytännön esimerkkejä tulkinnoista, puutteista toimintatavoissa ja esimerkkejä erityisen hyvistä toimintatavoista kertyi paljon. Näitä hyödynnetään jatkossa valvonnan ohjeistuksessa mutta myös koulutuksissa ja vaikkapa (media)viestinnän elävöittäjänä.

5 Arvio projektin vaikuttavuudesta

Projekti lisäsi osallistuneiden valvojien kykyä suorittaa vaikuttavaa jäljitettävyydenvälvontaa. Tästä keskeisimpänä esimerkkinä voidaan mainita lisääntynyt tieto erilaisista asioista, jotka ovat myös osa elintarvikkeiden jäljitettävyyttä. Kyky havaita ja tunnistaa näitä asioita on keskeistä. Riittävä osaaminen ja motivaatio opastaa tarvittaessa toimijaa kyseiselle toimijalle toiminnallisesti järkevissä jäljitettävyydenvälvontäkäytännöissä kehittyi myös. Tällä on keskeinen merkitys nyt ja tulevaisuudessa myös elintarvikeketjun mahdollisen petoksellisen toiminnan elementtien tunnistamisessa.

Toimijoilta saatu palaute oli valtaosin kannustavaa ja myönteistä. Vastaavanlaisia projekteja toivottiin lisää. Jo projektisuunnitelmassa lähdettiin siitä, että "projektipäällikkö" osallistuisi aktiivisesti tarkastuskäynneille. Heti ensimmäisten tarkastuskäyntien jälkeen todettiin, että päätös on oikea ja projektipäällikön osallistumiseen on aiheellista panostaa niin paljon kuin mahdollista. Erityisesti pienet ja keskiuuret toimijat kokivat saaneensa tietoa ja toteutuskelpoisia käytännön ohjeita. Valvojat, AVIn edustajat ja Eviran edustaja puolestaan saivat toimijoiden edustajilta monenlaisia tärkeitä ja huomioonotettavia tietoja ja kehitysehdotuksia.

Projektitarkastuslomake oli hyvin yksityiskohtiin menevä. Valvojat kokivat sen liian raskaaksi, mutta useimmat myös samalla hyödylliseksi. Sen avulla saatiin kuitenkin normaalia Oiva-jäljitettävyydenvälvontatarkastusta huomattavasti kattavampi tieto myös niistä projektitarkastuskohteista, joissa Eviran edustaja ei ollut tarkastuksella mukana. Tietoa kertyi siis paljon ja se on hyvin hyödynnettävissä jäljitettävyyden valvonnan ohjauksessa ja esim. koulutuksien sisältöä suunniteltaessa.

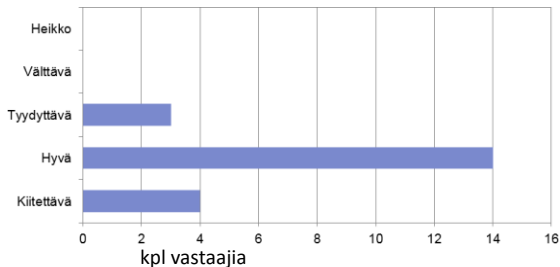
6 Saatu palaute

Palautetta projektin onnistumisesta kerättiin tarkastuskäyntijakson jälkeen lähetetyllä Webropol-kyselyllä sekä projektitarkastuslomakkeen lopussa olleilla kysymyksillä. Webropol-kysely sisälsi myös sanallista arviointia, joiden perusteella on esitetty yhteenveto, mitä voitaisiin jatkossa tehdä paremmin (kohta 6.2).

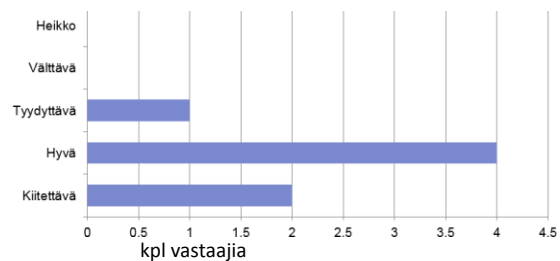
6.1 Webropol-kyselyn keskeisimmät tulokset

Osallistuneiden Eviran johtavien tarkastuseläinlääkäreiden vastausmäärä oli niin pieni, että palautetta ei käsitellä tämän raportin yhteydessä.

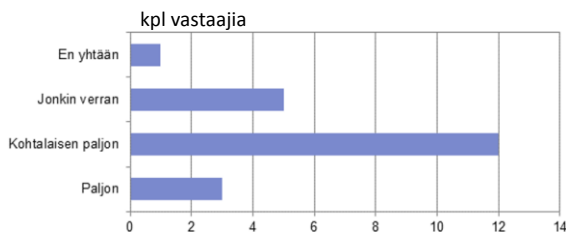
Kunnista ja AVEilta saatu palaute meni kokonaisuutena selvästi positiivisen puolelle. Kysymyksen "Minkä arvosanan annat projektitarkastuksen sisällölle ja toteutukselle osaamisesi kehittäjänä?" palautekeskiarvo asettui välille "hyvä-kiitettävä" (Kuvat 1. ja 2.). Kysymyksen "Lisäkö projektitarkastukseen osallistuminen jäljitettävyyden valvonnan osaamistasi?" palautekeskiarvo oli "kohtalaisen paljon" (Kuvat 3. ja 4.).

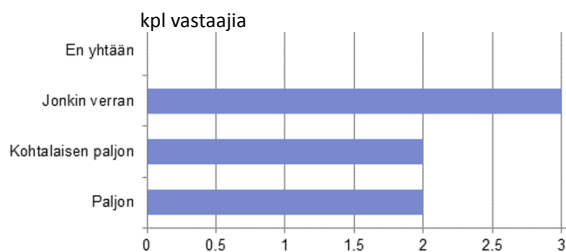
Kuva 1. Webropol, vastaajana kunnallinen valvontaviranomainen. Vastaajia yht. 21. Minkä arvosanan annat projektitarkastuksen sisällölle ja toteutukselle osaamisesi kehittäjänä?

Kuva 2. Webropol, vastaajana tarkastuskäynnille osallistunut Avin läänineläinlääkäri tai ylitarkastaja. Vastaajia yht. seitsemän. Minkä arvosanan annat projektitarkastuksen sisällölle ja toteutukselle osaamisesi kehittäjänä?

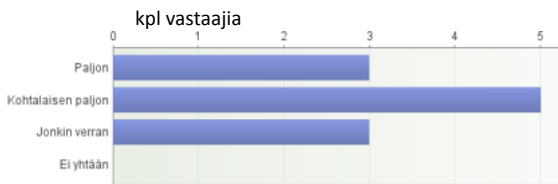
Kuva 3. Webropol, vastaajana kunnallinen valvontaviranomainen. Vastaajia yht. 21. Lisäkö projektitarkastukseen osallistuminen jäljitettävyyden valvonnan osaamistasi?

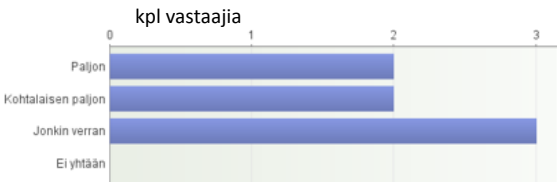
Kuva 4. Webropol, vastaajana tarkastuskäynnille osallistunut Avin läänineläinlääkäri tai ylitarkastaja. Vastaajia yht. 7. Lisäkö projektitarkastukseen osallistuminen jäljitettävyyden valvonnan osaamistasi?

Valvojien osaamisen kehittämisen lisäksi toinen projektin ohjauksellinen pääteema oli toimijoiden osaamisen kehittäminen. Näkemystä tähän asiaan kysyttiin projektitarkastuksille osallistuneilta viranomaisilta. Viranomaiset arvioivat, että "projektitarkastuksesta ohjaavana ja neuvovana tarkastuksena oli hyötyä toimijalle keskimäärin kohtalaisen paljon". Vastausten jakauma on esitetty kuvissa 5 ja 6.

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

Kuva 5. Webropol, vastaajana kunnallinen valvontaviranomainen. Vastaajia yht. 11. Oliko projektitarkastuksesta ohjaavana ja neuvovana tarkastuksena mielestäsi hyötyä toimijalle, jonka laitosta/elintarvikehuoneistoa valvot?

Kuva 6. Webropol, vastaajana tarkastuskäynnille osallistunut Avin läänineläinlääkäri tai ylitarkastaja. Vastaajia yht. 7. Oliko projektitarkastuksesta ohjaavana ja neuvovana tarkastuksena mielestäsi hyötyä toimijalle, johon valvontakäynti kohdistui?

6.2 Yhteenvetona sanallisen Webropol-palautteen perusteella, seuraavaan vastaaventyyppisellä lähestymistavalla mahdollisesti toteutettavaan projektiin huomioitavaa tai parannettavaa

- Toteuttamistapa jakoi valvojen mielipiteet. Jotkut valvojat pitivät tarkastuskäyntiä liian pitkänä ja kokivat että keskustelua (neuvontaa) olisi pitänyt olla vähemmän ja tarkastustoimintaa enemmän. Valtaosa piti kuitenkin toteuttamistapaa hyvänä.
- Ohjeistuksen tulee olla erittäin selkeä ja kompakti. Nyt projektiohjeistus sai valtaosin positiivisen palautteen selkeydestään, ja kuitenkin osa projektitarkastuksella vastuullisista valvoista oli jättänyt ohjeet lukematta.
- Tarkastuslomake oli yhtenäisenä lomakkeena liian pitkä. Jatkossa on tarpeen paloitella näin laaja lomake pienempiin, helpommin hahmotettaviin osiin.
- Tarkastuslomakkeen sanalliset kysymykset ja arvioinnit jakoivat valvojen mielipiteet - toiset näkivät valvonnan ohjauksen kehitysargumentin ja suhtautuivat positiivisesti kun taas toiset kokivat asian liian pitkänä, vaikeaselkoisena ja raskaana.
- Päätös pyytää jokaista AVIa nimeämään projektikontaktihenkilö osoittautui toteutuksen kannalta ratkaisevan toimivaksi ja sai erittäin positiivisen palautteen kuten myös AVIen osallistuminen tarkastuskäynteihin.

6.3 Projektitarkastuslomakkeen lopussa olleet palautekysymykset ja kootut vastaukset

Projektitarkastuslomakkeen lopussa oli valvojen kysymyksiä, jotka on esitetty seuraavissa taulukoissa. Samantyyppiset palautteet on pyritty kokoamaan peräkkäin ja puhtaaksikirjoitettu kysymyskohtaisesti. Numero kappaleen/lauseen perässä tarkoittaa, että samantyyppisen vastauksen/palautteen on kirjoittanut kyseinen määrä valvoja.

Kehitysnäkemyksiä ja -ehdotuksia jäljitettävyyden valvontaan:

Pistokokeita alkuperämaan tarkastamiseksi.

Jäljitettävyyden valvonnassa olisi tärkeää, että valvonta on läpinäkyvää ja kohdistuu koko ketjuun. Yksittäisiin kohteisiin tehdyissä tarkastuksissa jäljitettävyyden valvonta (pl. sisäinen jäljitettävyys) jää osin vajavaiseksi. Kokonaisuuden valvonta jää nyt herkästi "pimentoon". Säännöllisille ristiintarkastuksille olisi hyvä saada puitteet. **4**

Olisiko ideaa suunnitella projekti jo etukäteen niin, että jos ja kun tiedetään, että yritys A tekee yhteistyötä yrityksen B kanssa, niin ulotettaisiin projekti koskemaan molempia yrityksiä/toimijoita?

Tällaiset projektit ovat hyviä. Vaikka emme omissa yksikössämme tehneet resurssien niukkuudesta johtuen kuin yhden projektitarkastuksen, on meillä jatkossa kuitenkin mahdollisuus käyttää näitä lomakkeita ja tätä kokemusta hyväksemme.

Projektin voisi uusua muutaman vuoden kuluttua ja katsoa onko tilanne muuttunut.

On hyvä, että jäljitettävyyttä tulee valvoa koko elintarvikeketjussa, mutta jäljitettävyyden valvonnan painopisteen on hyvä olla erityisesti elintarvikkeita valmistavissa laitoksissa ja valmistavissa elintarvikehuoneistoissa.

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

Kohdennettuja koulutuksia toimijoille ja niin, että toimija voisi osallistua etäyhteydellä. Pitkien välimatkojen takia korkea kynnyks lähteä reissuun.

Valvonnan tueksi kaivataan toimijoille suunnattuja lyhyitä ja selkokielisiä käytännön ohjeita, erityisesti kalastuspolitiikan jäljitettävyyksvaatimuksista.

Asiakirjahallintaan ja kirjauksiin tarkennuksia.

Uudet ohjeet ja muutokset on hyvä laittaa sähköpostilla valvojille, sillä kentällä ei tahdo olla aikaa lukea Eviran sivuja ja varsinkaan löytää sieltä asiat, mitkä ovat muuttuneet. Meillä on niin paljon muutakin kuin elintarvikevalvontaa ja resurssit ovat rajalliset.

Valvonta on vaativaa ja aikaa vievää. Pelkkä viranomaisohjaus tuskin riittää tiedon saamiseksi perille pienille toimijoille. Sidosryhmien roolia tulisi nostaa.

Miten arvioit yritysten toimintaa (suhtautuminen ja konkreettinen toteuma) jäljitettävyyteen panostamisen osalta yleisesti?

Hyvä.

Valvomillani kahdella liha-alan laitoksella on hyvä asenne jäljitettävyyttä kohtaan.

Suhtautuminen on ollut pääosin myönteistä ja toimijat ovat valmiita kehittämään toimintaansa jäljitettävyyden varmistamiseksi. 2

Asiallinen ja asianmukainen neuvonta jäljitettävyyksvaatimuksista on heille tervetullutta.

Suhtautuminen ja konkreettinen toiminta jäljitettävyyteen on yleensä hyvin suhteessa laitoksen yleiseen tasoon omavalvonnan laatimisessa, ymmärtämisessä ja sen toteuttamisessa.

Yritysten välillä on asiassa merkittävää vaihtelua. Jäljitettävyyteen panostavat yritykset kärsivät siitä, että kaikki yritykset eivät panosta asiaan - esim. raaka-aineen mukana seuraavat asiakirjat voivat olla puutteellisia.

Kaikki toimijat eivät vaadi raaka-ainetoimittajilta kaikkia edellytetyjä tietoja vaan tyytyvät siihen, minkä raaka-ainetoimittaja toimittaa.

Jäljitettävyyks ei ole tähän saakka ollut yritysten toiminnassa kovin isossa roolissa. Em. johtuu myös siitä, että siihen ei myöskään valvonnassa ole nautanlihaa ja alkukesän torimyyntiä lukuun ottamatta juurikaan kiinnitetty huomiota. Joukossa on aina toimijoita, jotka puutteellisen dokumentoinnin avulla tietoisesti hämärtävät tuotteidensa/raaka-aineiden alkuperän. Dokumenttien puute johtuu joissakin tapauksissa myös verotukseen liittyvistä syistä.

Ongelmana on erityisesti se, että kuvitellaan jäljitettävyyden toimivan pitkälti työntekijöiden tietämykseen/muistiin ja vaihtelevaan kirjanpitoon pohjautuen, mutta käytännössä sitä ei ole todennettu.

Erityisesti pienemmissä yrityksissä ei aina ymmärretä jäljitettävyyden merkitystä. Vastapainona taas ovat yritykset, joissa jäljitettävyyks on mietitty tarkasti ja tehdään myös sisäisiä jäljitettävyyksstarkastuksia jäljitettävyyden varmistamiseksi.

Pienet yritykset eivät panosta jäljitettävyyteen, mutta isoissa yrityksissä on systemaattinen erämerkintä ja eräseuranta käytössä. Toimiva järjestelmä isoissa, koska jäljitettävyyden merkitys on ymmärretty.

Jatkuvasti lisääntyvät vaatimukset uhkaavat ainakin pienten toimijoiden toiminnan mielekkyyttä ja kannattavuutta.

Eniten ongelmia maahantuonnissa sekä torimyyntissä. Valvonnan keinot näiden valvonnassa vähäisimmät.

Jos mahdollisten uusien asetusten myötä yrityksille tulee lisää jäljitettävyyteen liittyviä velvoitteita, mikä olisi mielestäsi paras tapa siirtää tietoa velvoitteista pieniin ja keskisuuriin yrityksiin? (Esim. sidosryhmien kautta, koulutustapahtumina, tiedotteina, Eviran ohjeina, jollain muulla tavalla?)

Kaikki mahdolliset keinot.

Kaikki keinot ovat tarpeen. Pienet yritykset osallistuvat valitettavan huonosti koulutustilaisuuksiin. Jos koulutustapahtuma olisi saatavilla jälkikäteen netissä, voisi hyvästä tilaisuudesta olla sitä kautta hyötyä joillekin toimijoille.

Pienissä yrityksissä koulutustapahtumiin on hankalaa osallistua. Todella huono systeemi, että pitää itse hakea Eviran sivuilta muuttuvaa tietoa, kun ei edes voi tietää, mikä milloinkin on muuttunut.

Ihan pienille yrityksille ehkä sidosryhmien kautta. Ne toimijat, jotka eivät käy koulutuksissa, paras tapa voisi olla esim. Eviran tiedotteet, joita valvoja voisi jakaa laitoksiin. Isoissa laitoksissa on yleensä laatupäällikkö, joka käy alan koulutuksissa.

Evira voisi kouluttaa toimijoita heidän omissa tilaisuuksissaan.

Koulutustapahtuma, tiedotteet, Eviran ohje. **2**

Paikalliset koulutukset esim. Avisa. / Lainsäädännöllisen tiedon lisääminen Evira tiedottaa/AVI tiedottaa.

Sidosryhmien kautta. Sidosryhmien roolia ja vastuuta tulisi muutenkin nostaa. **3**

Eviran ohjeet ovat hyviä, ja niistä on apua valvojalle sekä valvonnassa että toimijan ohjauksessa / Yksinkertaisen täsmälliset ohjeet Eviralta. / Valvontaohje, jota voisi jakaa myös toimijoille. / Lyhyinä Eviran ohjeina. / Selkeitä tiedotteita malliesimerkein Evirasta. / Valmiit ohjeistukset Evirasta suoraan toimijoille jaettaviksi olisi kunnalle iso helpotus. Ja selkeyttäisi ohjeistusten yhteneväisyyttä valtakunnallisestikin.

Yrityksille sähköpostitse lähetettävät tiedotteet (tarvittaessa paikallisvalvonnan kautta).

Muutoksista tulisi mielestäni tiedottaa useammalla kuin yhdellä tavalla, jotta viesti menee varmasti perille. Osa toimijoista osallistuu varmasti mielellään koulutustapahtumiin, jos matka tapahtumaan vain on kohtuullinen. Kirjallinen materiaali on varmasti myös tarpeellista, mutta asia menee todennäköisesti paremmin perille, jos asiantuntija kertoo. Myös käytännön kysymyksiä ja tulkintoja olisi suurempi ja helpompi käsitellä koulutustapahtuman avulla.

Esimerkiksi Eviran järjestämä perehdytys.

Tieto pitää tulla hyvissä ajoin kunnalle AVI:sta/ Evirasta. Joillakin pienillä yrityksillä ei ole s-postia eikä edes internettiä käytössään, joten kasvoittain tiedon välittäminen on monesti se ainoa keino.

Tehokas tapa saada tieto pieniin laitoksiin on niiden valvojien kautta. **3**

Eviran www ja valvontakäynnin aikana valvoja voi toimittaa uuden tiedon toimijalle.

Olemassa oleva ohjeistus on riittävää.

Minkälaista tietoa, koulutusta tai lisäosaamista kaipaisit itsellesi tai valvoijille ylipäättään jäljitettävyyssvalvonnan osalta?

Jäljitysprojektitarkastus oli työläs ja aikaa vievä, mutta erittäin hyödyllinen.

Oma jäljitettävyyden osaamiseni perustuu pitkälti Oiva-ohjeeseen. Minulla ei mielestäni ole kovin tarkkaa tietoa jäljitettävyydestä. Koen itse oppivani parhaiten, jos asiantuntija kertoo selkeästi asiasta. Yleisesti kaipaisin enemmän konkreettista koulutusta kuin vain kirjallisia ohjeita. Rajojen vetäminen kirjallisten ohjeiden perusteella on haastavaa (mikä on riittävää ja mikä ei). Tämä projektipäivä oli mielestäni antoisa ja opin itsekin paljon päivän aikana.

Koulutukset ovat tarpeen myös, vaikka tämä projektikin paljon lisävalaistusta toi.

Vaikea (Jäljitettävyyys) asia, joten koulutusta tarvitaan. Ja yhteiset käytännön neuvonta-tarkastukset (projektitarkastukset) ovat paras tapa oppia.

Käytännössä tapahtuva "kädestäpitäen" -neuvonta toimii hyvin. Jäljitettävyyssprojektin myötä sain henk koht hyvää infoa.

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

Projektit ja projektitarkastukset ovat hyvä tapa lisätä tietoisuutta jäljitettävyyksivaatimuksista, mutta myös kirjallista ohjeistusta kaivataan. Tarkastajille tulisi tarjota riittävästi syventävää koulutusta.

Täsmäkoulutusta lomakkeisiin ja asiakirjoihin ja niihin liittyviin toimintoihin (esim. säilytysajat, sisältövaatimukset)

Resursseja pitäisi valvonnalla olla koulutustilaisuuksiin enemmän.

Uusista laeista mahdollisimman nopeasti koulutuksia.

Koulutustapahtumia, joissa myös Eviran linjauksia / esimerkkejä ongelmatapauksista 4.

Eviran ohje 3.

Ohjeita Eviran nettisivuille.

Itse kaipaisin suoraa ja selkeää tietoa ja ohjeistusta painetulla paperilla sähköpostiin.

Valvojilta menee meille annettu tieto toimijoille.

Itselleni tämä projekti-informaatio ja olemassa oleva ohjeistus ovat riittävät.

Eryityisesti kalastustuotteiden osalta jäljitettävyyteen liittyviä asioita olisi hyödyllistä tuntea paikallisen valvojan vastuualuetta laajemmin, koska valvonta jakautuu eri viranomaisille.

Olisi hyvä tuntea enemmän yritysten erilaisia jäljitettävyykäytäntöjä sekä muiden viranomaisten rooleja jäljitettävyyksivalvontaan liittyvissä asioissa.

Mahdollisuus tarkistaa KUTI-järjestelmästä, onko joku toimija elintarvikevalvonnan piirissä (ilmoitettavat huoneistot).

Minkälaista tietoa, koulutusta tai lisäosaamista suosittelisit tai kaipaisit toimijoille jäljitettävyyden hallinnan osalta?

Konkreettinen, selkeä ja lyhyt ohje siitä, mitä asiakirjoja pitää olla ja mitkä tiedot niihin pitää sisältyä.

Moni toimija voisi hyötyä siitä, että koulutuksessa (tai muussa tiedonannossa) olisi konkreettisia esimerkkejä siitä, millainen toiminta on vaatimusten mukaista. Esim. erilaisia asiakirjamalleja, joiden formaatti on tarkoituksenmukainen ja täyttää lainsäädännön vaatimukset.

Käytännön esimerkkejä ja malleja, lyhyitä selkeitä ohjeita miten jäljitettävyys huomioidaan omavalvonnassa. **5**

Koulutustapahtumia.

Peruskoulutusta / täsmäkoulutusta jäljitettävyydestä (lomakkeet, asiakirjat, toiminnot), kaikki pienet toimijat eivät varmaan ole ymmärtäneet jäljitettävyyden merkitystä ja tärkeyttä. Käytännön esimerkkejä **4**

Mahdollisen järjestettävän koulutuksen tulisi olla suunnattu alakohtaisesti = Käsiteltäisiin vain ydinasiaa tiiviisti informoituna.

Mahdollisesti jopa tutustumista muihin vastaaviin laitoksiin.

Tällainen projektiluonteinen, yhteen asiaan keskittyvä tarkastus-/neuvontakäynti toimijan luona toimii hyvin.

7 Yhteenveto

Vuonna 2015 maaliskuun ja marraskuun välisenä aikana toteutettiin Eviran ohjaama kansallinen jäljitettävyyden valvontaprojekti. Tarkastuskohteita olivat liha-alan laitokset ja kala-alan laitokset sekä lisäksi muutama tukku- tai vähittäiskauppa ja varasto. Tarkastuskäynnit jakautuivat tasaisesti ympäri maata, jokaisen aluehallintoviraston alueelle. Liha-alan laitoksia tarkastettiin yhteensä 30. Kala-alan laitoksia tarkastettiin 22. Muita tarkastettuja kohteita oli 15. Tarkastuskäynnit suunniteltiin ja toteutettiin niin, että neuvovalle ja perehdyttävälle keskustelulle varattiin reilusti aikaa. Sekä toimijaa että valvojaa ohjattiin ja neuvottiin kulloisenkin tarpeen mukaan. Jokaiseen tarkastuskäyntiin osallistui tarkastettavan kohteen oman valvojan lisäksi myös Eviran ja/tai aluehallintoviraston edustaja.

LOPPURAPORTTI Jäljitettävyyden valvontaprojekti (2015)

Jäljitettävyyden valvontaprojektin tarkastustulos annettiin arvosanoin A, B, C tai D. Valtaosa tarkastetuista kohteista sai arvosanan A (toiminta on vaatimusten mukaista) tai B (pieniä epäkohtia). Kokonaisarvosanan C (määräajassa korjattavia epäkohtia) sai 13 % tarkastetuista liha-alan laitoksista ja 14 % kala-alan laitoksista. Muut projektissa tarkastetut kohteet (15 kpl) saivat arvosanaksi A tai B. Projektitarkastuksien tulokset olivat rohkaisevalla tasolla. Projektitarkastuksien arvosanat ja tähän mennessä vastaaventyypisiin kohteisiin tehtyjen Oiva-jäljitettävyydeltä tarkastuksien arvosanat ovat %-jakaumaltaan myös linjassa keskenään.

Projektin tulosten ja havaintojen perusteella yritykset säilyttävät ja pystyvät toimittamaan hallussaan olevat jäljitettävyydestiedot valtaosin hyvin ja muutamassa havaitussa poikkeustapauksessakin välttävästi. Elintarvikkeiden hyvä jäljitettävyys ja yritysten toimivat jäljitettävyydellä järjestelmät ovat myös keskeinen elintarvikepetosten ehkäisemisen väline. Projektin tulosten ja kertyneen tiedon perusteella myös mahdollisten elintarvikepetosten tunnistamiseen on olemassa hyvä perusta siltä osin, mihin jäljitettävyydenvälön keinot riittävät.

Kaupallisilta asiakirjoilta edellytettävä sisältötieto vaikuttaa olevan pienille ja keskisuurille yrityksille haasteellisin jäljitettävyyteen sisältyvä asia hallittavaksi. Kategorisia puutteita ei juuri ollut, mutta asiakirjahallinta kaipaa lisää systemaattisuutta ja ymmärrystä siitä, että määritellyt eläinperäisten elintarvikkeiden lähetyksiä koskevat tiedot tulee aina, ja kokonaisuudessaan, saattaa sen elintarvikealan toimijan käyttöön, jolle eläinperäinen elintarvike toimitetaan. Kaksi muuta erottunutta kokonaisuutta ja toiminnan muotoa, joissa oli erilaisia jäljitettävyyden hallintaan liittyviä puutteita olivat ns. rahtityö sekä tuotteen jonkin valmistusvaiheen teettäminen toisessa toimipaikassa.

Yleisesti voidaan todeta, että mitä suurempi yritys ja toimipiste, sitä mietitympiä ja systemaattisempia jäljitettävyyden hallinnan järjestelmät ja menetelmät olivat. Toisaalta aivan yhtä hyvin mikroyrityskin pystyi ja pystyy toteuttamaan kaikki lainsäädännön vaatimukset täyttävän elintarvikkeiden jäljitettävyyden.

Projektin avulla saatuja tuloksia, valvojien näkemyksiä ja kokemuksia, yritysten edustajien näkemyksiä sekä muita tarkastuksilla kirjattuja tarkastukseen ja jäljitettävyyden hallintaan liittyviä tietoja voidaan jatkossa hyödyntää sekä lyhyellä että pitkällä aikajänteellä mm.

- jäljitettävyydenvälön suunnatessa ja kehitettäessä
- entistä täsmennetyllä valvontaohjeistuksella ja -koulutuksella (sekä valvojille että toimijoille)
- pienille ja keskisuurille elintarvikeyrityksille tarkoitetuilla lyhyillä, paljon käytännön esimerkkejä sisältävillä ohjeilla.

Edellä mainittujen asioiden seurauksena jäljitettävyyden valvontaa pystytään suuntaamaan entistä tarkoituksenmukaisemmin ja jäljitettävyyden hallinta (niissä yrityksissä, joilla vielä epäkohtia elintarvikkeiden jäljitettävyyden hallinnassa on) paranee sekä myös osaltaan tukee entistä paremmin toimipisteen toimintaa.

LIITTEET

Liite 1. Projektitarkastuslomake.